

Vacant NL op de Architectuur Biennale in Venetië, foto <http://www.deconcrete.org>

Politiek en erfgoed

Een veelkoppig monster bijt zichzelf soms in de eigen staart

Van de kat die urenlang met zijn eigen staart aan het spelen is, vraagt men zich op een gegeven moment wel eens af of hij nu écht niet doorheeft dat hij zelf het proces in beweging zet dat hij zo te vuur en te zwaard bestrijdt. Met grote, bureaucratische organisaties is het vaak net zo. Die doen of veroorzaken processen die ze soms niet meer kunnen verenigen met andere dingen die ze ook doen.

Een voorbeeld. De Universiteit van Amsterdam mag qua historische panden een grootbezitter in de Amsterdamse binnenstad genoemd worden, en ontleent daaraan ook zijn status: vraag elke willekeurige student aan de UvA waarom hij niet aan de VU studeert en hij of zij zal ongetwijfeld de grauwe buitenwijk uitstraling van de concurrentie tegenover de centrumstedelijke reuring van de UvA plaatsen. De UvA huisvest het onderwijs in historische panden, en de enigszins opstandige en activistische studenten kiezen bewust voor de rommelige zeventiende eeuwse binnenstad. Diezelfde UvA probeert al enkele jaren het historische Binnengasthuisterrein leeg procederen om er een nieuwe bibliotheek c.q. studieceterum te bouwen. Het is dankzij studenten en omwonenden – die de monumentenstatus van het pand aanvroegen – dat dit nog niet gelukt is. Goddank, want het nieuw te bouwen pand heeft lang niet het karakter van het huidige Binnengasthuisterrein. En bovendien: wat is anders de monumentenstatus nog waard, dat de UvA deze domweg van de hand kan doen? Ondergetekende studeerde in 2008 af aan de duale UvA-master Erfgoedstudies - een opleiding die qua studentenaantallen inderdaad opereert in de marge, maar nota bene is gevestigd nabij het Binnengasthuisterrein – en heeft gezien de situatie niet de illusie dat de UvA-top, die voorstander is van de kaalslag, een flauw benul heeft van het gedachtegoed dat binnen deze opleiding wordt onderwezen. Een oneerlijke constatering natuurlijk, maar los daarvan zou een vermogende universiteit als de UvA toch juist de aangewezen mecenas moeten zijn om het bestaande pand geschikt te maken voor het gewenste (her)gebruik. Enfin: de voorkant weet aan de achterkant niet wat hij doet.

Een lange brug, maar: zo is het in de politiek - of meer specifiek: bij de overheid - ook vaak. Waar erfgoed, en cultuur, door politici als stokpaardjes worden aangewezen – en in de bundel *Neerlands Hoop*¹ zelfs worden omschreven als een milde vorm van nationalisme (laat dat mild maar weg), zijn het in de praktijk

¹ *Neerlands Hoop. Erfgoed en politiek*. Erfgoed Nederland. Amsterdam, 2010.

nogal eens kinderen van de rekening. Zeker wanneer we de focus verplaatsen naar het vakgebied waar erfgoed heden en verleden met elkaar verbindt: de gebiedsontwikkeling. Daar rommelt het nogal eens tussen erfgoed en politiek, waardoor belangrijke projecten vaak spaak lopen op politiek tegengestelde belangen binnen verschillende overheidsorganisaties. En dat terwijl daar een enorme opgave ligt, die wat mij betreft ontzettend hoog op de politieke agenda moet. Niks nationalisme: ruimtegebrek noodzaakt ons tot hergebruik van ons culturele erfgoed.

Op de Architectuur Biënnale in Venetië presenteren het Nederlands Architectuur Instituut en Rietveld Landscape dit jaar namelijk een maquette. Een maquette van duizenden op Nederlands grondgebied leegstaande beeldbepalende panden – gebaseerd op De Oude Kaart van Nederland van voormalig Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed Fons Asselbergs. Het zijn onze kostbare, fysiek duidelijk zichtbare, maar mentaal vergeten schatten, die de weg vrijmaken naar talloze (binnenstedelijke) herstructureringsprojecten om de stad nieuw leven in te blazen zonder een aanslag te plegen op schaars groengebied. Begin dit jaar bracht het College van Rijksadviseurs ook al *Prachtig Compact NL*² uit: een pleidooi voor het bouwen in, versterken en vernieuwen van binnenstedelijk gebied, voorafgaand aan keuzes voor stadsuitbreiding in buitengebieden. Als we doorgaan met het bouwen buiten de stad is in 2040 namelijk 22% van ons land bebouwd (tegenover 17% bij binnenstedelijk bouwen). De oproep is duidelijk: de ruimte is schaars, en veel van ons onroerend erfgoed staat leeg. Erfgoed is *du moment* een factor van belang in de stedebouw. Er staat ons een zeer grote opgave te wachten, en ik vraag me af of wij ons als erfgoedsector, én de politiek, dat beseffen.

Al zouden we het ons beseffen, dan doen zich in herstructureringsprocessen nog te vaak de problemen van het veelkoppige monster 'overheid' voor, die de opgave verder vertragen. Ik zal twee voorbeelden geven.

In het voorjaar van 2010 vond er een debatavond plaats over de toekomst van de Bruynzeelfabrieken in Zaandam, een complex dat zich op een zichzelf economisch steeds vitaler ontwikkelend bedrijventerrein bevindt. Het belooft een stormachtige avond te worden, want wie heeft inmiddels nog niet het nieuwe centrum van Zaandam opgemerkt: de iconische groene houten Zaanse huizen van Sjoerd Soeters domineren de entree van de stad, die hard een opknapbeurt nodig had; een kostbare gemeentelijke operatie (totale investering 650 miljoen euro) onder leiding van projectbureau Inverdan. Je kunt je afvragen of dat nu nodig was: zo'n gigantische investering in een megalomaan project dat uiteindelijk niets verandert aan de kwaliteit van de *bestaande* bebouwing in het centrum – en dus de plank misschien wel mislaat. Maar goed, de vertegenwoordiger van Inverdan kon niet anders dan zijn project rechtsom of linksom verdedigen – het geld was immers al uitgegeven. Aan de andere kant van de debattafel stond de ontwikkelaar van de Bruynzeelfabrieken, Converse Development Company. Twee grote klanten hadden zich gemeld, Esprit en G-Star, ieder met een wens om een ruimte-intensief *outletcenter* te openen op het door Converse DC te ontwikkelen terrein. Eventueel wilden de klanten ook in het centrum een kleine winkel openen om aan Inverdan tegemoet te komen, maar de *outletcenters* konden daar wegens ruimtegebrek niet gevestigd worden. De patstelling: hoewel de ontwikkelaars stonden te springen om het terrein samen met klanten te herontwikkelen, en zo een voor Zaandam waardevolle stuk geschiedenis te behouden, kon de projectleiding van Inverdan de ontwikkeling van grootschalige detailhandel op het voormalige Bruynzeelterrein niet toestaan uit angst voor een grote concurrentiepositie van het gebied. Het historische erfgoed, dat anders een nieuwe bestemming zou krijgen door nota bene een particulier, staat dankzij de situatie gewoon nog ietsje langer zijn tijd leeg te slijten. Saillant bovendien is, dat het College van Zaanstad begin dit jaar heeft afgesproken: 'Het erfgoed is een belangrijke pijler van de marketing in de streek. Deze periode onderzoeken wij hoe ons erfgoed kan worden behouden en meer ten gelde kan worden gemaakt.'³ In dat licht, lijkt de houding van projectbureau Inverdan, dat in opdracht van de gemeente opereert, krampachtig.

---

² *Prachtig Compact NL*. College van Rijksadviseurs. Den Haag, 2010.

³ *Wederzijds aanspreekbaar. Op basis van vertrouwen*. Collegeprogramma 2010-2014 Gemeente Zaanstad. Zaanstad, 2010: 18.

Een tweede Zaans voorbeeld. Het Hembrugterrein - een terrein waar voorheen munitie door de Artillerie Inrichtingen werd geproduceerd - ligt op de kruising van de Zaan en het Noordzeekanaal al jaren achter ondoordringbare hekken verscholen. Het gebied van 45 hectare, dat niet vrij toegankelijk is en in eigendom van de Rijksvastgoed en Ontwikkelingsbedrijf (RVOB), is zwaar vervuild. De ligging van het terrein binnen de geluidscontouren van haven en schiphof houden een woonbestemming tegen, en vrijwel alle panden op het terrein zijn benoemd tot rijks- danwel gemeentelijk monument. Kortom: een enorme potentie. Helaas gebeurt er – ondanks de sinds lange tijd aangekondigde herontwikkeling – niets. Het terrein is destijds (ongesaneerd) aangeboden aan de Provincie en de Gemeente, welke het terrein onmogelijk konden kopen én saneren, en dat aanbod dus aan zich voorbij lieten gaan. Het RVOB heeft vervolgens de markt geconsulteerd om het terrein gefaseerd te ontwikkelen, met als speerpunten het water en winddicht maken van de snel verpauperende monumenten, maar na de bewuste marktconsultatie bleef het om duistere redenen stil. Minister Jacqueline Cramer deed in 2009 nog vier miljoen bij het ontwikkelingsbudget voor het Hembrugterrein: 'Een nieuwe parel van Zaanstad is aan het ontstaan' zei ze: een bedrag dat door Gemeente en Provincie werd verdubbeld.⁴ De Gemeente Zaanstad wil het terrein graag teruggeven aan Zaanstad, en kan dus alleen maar sturen met stimulerend beleid, maar wacht al ettelijke jaren op het openen van de eerste hekken. Er gebeurt nauwelijks iets op het terrein. De poorten blijven gesloten, de monumenten staan te verpieteren, het mosterdgas zit nog steeds in de grond en het monumentale Reigersbos blijft ontoegankelijk voor omwonenden. Het RVOB zegt het terrein te willen ontwikkelen, maar zo langzamerhand ontstaat er twijfel over die goedwillendheid en de gemeente kan – ondanks de monumentenstatus van de panden – alleen maar lijdzaam toekijken.

Zaanstad in dit geval als voorbeeldgemeente, laat zien dat het zeker een voornemen heeft om het erfgoed ruim baan te geven in gebiedsontwikkelingsprocessen, omdat het daarvan de ruimtewinst en identiteitsversterkende werking inziet. Maar, tegengestelde belangen binnen dezelfde gemeente of andere rijksinstanties verstoren dit proces en/of werken dit ronduit tegen. Dat samen genomen met de enorme urgentie van binnenstedelijk bouwen, denk ik dat het in Nederland hoog tijd wordt voor het erkennen dat bestaande gemeentelijke en/of rijksstructuren té beperkt zijn om dit soort complexe processen van gebiedsontwikkeling, zeker die waarbij erfgoed betrokken is, tot een vlot en bevredigend einde te brengen. Politieke belangen belemmeren dat, terwijl het herbestemmen van dit soort erfgoedlocaties urgent en dé oplossing is naar een compactere en mooiere stad met behoud van historie en omgevingsgroen. Ik pleit daarom voor een onafhankelijk directeur gebiedsontwikkeling aan het hoofd van het College van Rijksadviseurs – één die niet alleen maar adviezen uit mag brengen, maar ook een uitvoerend apparaat krijgt, en een flinke pot geld om een horde jonge interdisciplinaire projectleiders met een flinke dosis ondernemingszin al die prachtige erfgoedprojecten eens vlot uit het slop te laten trekken.

Marieke Wever
Amsterdam, september 2010

---

⁴ 'Rijk investeert 4 miljoen in 'nieuwe parel van Zaanstad''. Website VROM. 8/4/2009 <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=39363>